

Для Самай, Сарі й Бóріса

Тридцятого січня 1933 мені виповнилося п'ятнадцять років і шість тижнів, і майже рівно чотири роки по тому, 6 лютого 1937, у віці дев'ятнадцяти років і семи тижнів я отримав «сертифікат зрілості». Він містив дві помилки: було неправильно зазначено дату мого народження, а ще директор, не спитавши, змінив мої професійні уподобання з «книгар» на «видавець і книгорозповсюджувач» — не знаю чому. Через ці дві славні помилки я сумніваюсь і в усіх інших датах, та й оцінках також. Обидві хиби я виявив лише через два роки, коли вперше взяв свідоцтво до рук, щоб податися на літній семестр 1939 в університет Кьольна, й побачив неправильну дату народження; мені й на думку не спало б попросити щось виправити в такому важливому документі: ця помилка дає мені засумніватися в тому,

чи це справді я — той, кого визнано зрілим. Може, йдеться про когось іншого? І про кого? Ця гра дає змогу фантазувати, що документ, можливо, взагалі не дійсний.

А ще маю окреслити кілька передумов: якщо до обов'язкових виправ німецького письменства належать «шкільні страждання», то тут я також маю покаятися в нехтуванні обов'язком. Авжеж, я страждав (риторичний вигук: «Ох, хто ж не страждає — хоч, старий, хоч малий?»), але не в школі. Стверджую: я не допускав, щоб до цього доходило, а — як згодом багато що у своєму житті — брав «усе у свої руки», тобто вмикав голову. Як саме — про це розповім згодом. Сповненим страждан-ня був перехід від народної школи¹ до гімназії², недовго, але тоді мені було десять, і це не стосується описуваного відтинку часу. Часом я нудьгував у школі, сердився — переважно на вчителя ре-

лігії (а той, звісно, на мене; такі уточнення — ще одна передумова! — слід розглядати як «взаємні»), — але *страждати*? Ні. Наступна передумова: моя нездоланна (й донині неподолана) огида до нацистів не була опором: вони були мені гидкі, відворотні на всіх рівнях мого існування — і свідомо, й інстинктивно, й естетично, й політично; я досі не зумів досягнути розважальний, не кажучи про естетичний вимір нацизму і його доби, й тому жахаюся на певних фільмах чи театральних виставах. До ГЮ³ я просто не міг вступити і не вступив, та й по всьому.

Наступна передумова (буде ще одна!): справедливі сумніви щодо моєї пам'яті; відтоді минуло від 48 до 44 років, і я не маю ані нотаток, ані малюнків із того часу. Вони згоріли й спорохніли в мансарді на Каролінгеррінг у Кьольні; а ще я не певний щодо синхронізації своїх переживань та історичних подій: наприклад, я був ладен закластися на чи-

¹ Народна школа — у Німеччині до 1970-х базова загальноосвітня восьмирічна школа, закінчення якої давало доступ до професійної, але не вищої освіти. — *Тут і далі — прим. пер.*

² Гімназія — середня школа, яка готує учнів до здобуття вищої освіти. Навчання в гімназії починається з сексти — п'ятого класу — й звершується оберпрімою — дев'ятим класом.

³ Гітлер'югенд, ГЮ — молодіжна воєнізована організація, головний кадровий резерв нацистської Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП від нім. NSDAP). До нього входив жіночий Союз німецьких дівчат (СНД) — нацистська організація для дівчат віком 14–18 років.

малу суму, що це восени 1934 Гьорінг¹ у статусі прем'єрміністра Прусії наказав зарубати сокирою сімох молодих комуністів із Кьольна. І я програв би: це трапилося ще восени 1933. Проте пам'ять мене не зраджує щодо спогаду, як одного ранку однокласник, член СС² (тоді ще в чорному однострої), втомлений, однак із мисливським запалом в очах, розповів, як вони на Годесберзьких віллах³ уночі полювали на колишнього міністра Тревірануса⁴. На щастя (подумав я, не він), із того нічого не вийшло, і нині, перевіряючи про всяк випадок, я бачу, що Тревіранус емігрував ще 1933, а нам 1933 було шістнадцять, коли мінімальний вік вступу до СС становив

¹ Герман Вільгельм Гьорінг (1893–1946) — найближчий соратник Гітлера, військовий і економічний керівник Третього Райху, керівник СА, СС і генерал поліції, головнокомандувач повітряних сил Третього Райху, один із організаторів терору й Голокосту.

² СС (абр. від нім. *Schutzstaffel*, захисний загін) — військово-поліційна організація НСДАП, утворена 1925 року, брала участь в організації Голокосту. Її члени носили чорну уніформу, яку 1935 року замінили на сіру.

³ Годесберзькі вілли — район м. Бонн.

⁴ Готтфрід Тревіранус (1891–1971) — консервативний політик, міністр транспорту Ваймарської республіки. Під час політичних чисток 30 червня 1934 року зміг утекти від нацистів і виїхати за кордон.

вісімнадцять, — тож цей спогад має датуватися не раніше 1935, тобто Тревіранус мав 1935 чи 1936 таємно повернутися в Німецький Райх — або ж СС послуговувалася хибними даними. Для «історії» засвідчую: це було дивне поєднання втоми й мисливського запалу в очах — але у своїй оповіді місця для них я не знаходжу.

Остання передумова або попередження: назва «І ЩО З ЦЬОГО ХЛОПЦЯ БУДЕ?» не має на меті викликати ні помилкових очікувань, ні хибних страхів. Не кожен хлопчина, чиї родичі й друзі ставлять йому та собі це одвічно несміливе запитання, після певних затримок і ходіння манівцями стає письменником. Наголошую: свого часу це питання було серйозним і справедливим. Не знаю, чи моя мати, якби була жива, ще й сьогодні не повторила б: І ЩО З ЦЬОГО ХЛОПЦЯ БУДЕ? Можливо, це питання слід ставити й щодо старших та успішних політиків, князів церкви, письменників тощо.

Отже, я недовірливо ступаю на «реалістичну», хронологічно заплутану стежку — недовірливо щодо автобіографічних висловлювань, чужих і власних. За що я ручаюся, то це за настроїв і стан, а також за факти, що спричинилися до цих настроїв і станів; однак, зіштовхуючись із контрольованими історичними фактами, я не гарантую синхронності: див. обидва приклади вище.

Я просто вже не пам'ятаю, був я 1933 ще в Марійській молодіжній дружині¹ чи вже ні; до того ж було б неточно сказати, що за нацистських часів я чотири роки «ходив до школи». Бо всі чотири роки я до школи не ходив: було чимало якщо не незлічених, то нелічених днів, коли я — на додаток до канікул, свят,

¹ Марійська дружина — сукупність церковних організацій, які особливо вшановували культ Богородиці.

хвороб, які не враховуватиму, — навіть не потикався до школи. Я любив («лісовою» її назвати не можна, бо в старій частині Кьольна було і є мало дерев, тому назву її інакше) школу вулиць. Вулиці між Вайдмарктом і собором, провулки при Ноймаркті та Гоймаркті, усе, що розходилося від Гое штрассе лівобіч і правобіч у напрямку собору, — я любив тинятися містом, часом (не раз) покидав вітальню із ранцем для алібі, але лишав його в шафі поміж галош і довгого одягу. Задовго до того, як ознайомитися з Ануєвим «Мандрівником без багажу», я вже хотів ним бути, це й досі моя (нездійсненна) мрія. Руки в кишенях, очі розплющені, вуличні торговці, лоточники, ринки, церкви, а ще музеї (авжеж, їх я любив — я прагнув освіти, хоч і не дуже до неї рвався), повії (яких у Кьольні годі було оминати), собаки й коти, черниці й священники, монахи і Райн, Райн — ця велика сіра ріка, жива і жвава, над нею я міг сидіти годинами; часом кіно, у сутінках ранніх сеансів, із кількома гуляками й безробітними в залі. Мама багато про що знала, про дещо здогадувалась, однак не про все. За родинними чутками (як і всім чуткам, їм можна вірити хіба з осторогою),